

Četrty vzorec navezanosti: neorganiziranost / neorientiranost

*Zlatka Cugmas**
Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor

Povzetek: Avtorica na osnovi pregleda novejšje znanstvene literature o razvoju navezanosti odgovori na naslednja vprašanja: kako se v postopku "tuja situacija" obnašajo otroci z vzorcem navezanosti neorganiziranost / neorientiranost oz. kontroliranje; v kakšnih pogojih živijo ti otroci; kateri so vzroki za pomanjkanje skladnih strategij obnašanja navezanosti in kaj je značilno za njihovo splošno prilagojenost. Avtorica ugotavlja, da karakteristike (ne)občutljivosti matere pomembno vplivajo na pojav četrtega vzorca navezanosti pri njihovih otrocih, da pa so ti otroci zelo heterogeni glede splošne prilagojenosti. Pomembno je, da so deležni strokovne pomoči, še preden ima anksiozna navezanost negativne posledice za njihovo socialnoemocionalno prilagojenost.

Ključne besede: navezanost, otroci, matere, trpinčenje, psihopatologija

The fourth pattern of attachment: Disorganized / disoriented

Zlatka Cugmas
University of Maribor, Faculty of Education, Maribor, Slovenia

Abstract: On the basis of the study of recent scientific literature about the development of attachment behavior, the author answers the following questions about: the behavior children categorized as Disorganized/disorientated or Controlling in the procedure of the Strange situation; the life circumstances, in which these children live; the reasons for lack of balanced strategies of attachment and characteristics of their general manner of adaptation. The author finds the characteristics of the mothers' (in)sensitivity to be significantly influential for the emergence of the fourth pattern of attachment. These children are heterogeneous regarding adaptation in general. Professional help preceding negative consequences for their socioemotional development is necessary.

Key words: attachment behavior, children, mothers, psychopathology

CC=2840

**Naslov / address: izr. prof. dr. Zlatka Cugmas, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Koroška c. 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-mail: zlatka.cugmas@siol.net*

Opis otrok, ki izražajo vzorce navezanosti izogibanje, varnost in upiranje / ambivalenca

Najbolj pogosto uporabljen postopek, s pomočjo katerega ugotavljamo vzorce navezanosti pri otrocih, se imenuje *tuja situacija* (Ainsworth, Blehar, Waters in Wall, 1978). Gre za opazovanje odnosov med otrokom, njegovo materjo in neznano osebo v laboratorijski igralnici. Postopek vključuje dve ločitvi otroka in matere, pri prvi otrok ostane sam z neznano osebo, pri drugi pa je najprej sam v igralnici, nato pa je z neznano osebo, dokler se mati ne vrne. Pomembno je predvsem otrokovo obnašanje do matere pri ponovnem srečanju z njo (natančen opis postopka glej v Cugmas, 1998).

Na osnovi postopka *tuja situacija* lahko otroke uvrstimo v tri osnovne kategorije. Otroci v različnih kategorijah izražajo različne vzorce navezanosti. Le otroci v eni kategoriji izražajo varnost v navezanosti, otroci v ostalih kategorijah pa izražajo anksiozno navezanost (Ainsworth in dr., 1978). Varno navezani otroci (vzorec B) uporabijo mater kot varno osnovo za raziskovanje; lahko zmanjšajo raziskovanje in doživljajo stres ob njenem odhodu in odsotnosti, vendar se je razveselijo ob ponovnem srečanju in začno kmalu za tem spet raziskovati okolje. V neklinični populaciji se ta vzorec navezanosti pojavlja pri dveh tretjinah dojenčkov. Povezan je z odgovorno skrbjo in nego, ki jo mati nudi otroku v prvem letu življenja (van IJendoorn, Goldberg, Kroonenberg in Frenkel, 1992). Delovni modeli navezanosti (to so pričakovanja in predstave, povezane z navezanostjo), ki jih je razvil otrok na osnovi tovrstnega obnašanja objektov navezanosti in ki pogojujejo njegovo obnašanje v postopku *tuja situacija*, so skladni. Sebe zaznavajo kot ljubljene, objekte navezanosti pa kot vredne zaupanja in koristne, ko je to potrebno (Liotti, 1992).

Otroci, ki izražajo vzorec navezanosti *anksioznost - izogibanje* (vzorec A), se ob raziskovanju minimalno zanimajo za mater, ob njenem odhodu občutijo minimalen stres, pri ponovnem srečanju jo ignorirajo in se ji izogibajo. V neklinični populaciji se ta vzorec navezanosti pojavlja pri enem otroku od petih. Povezan je z vsiljivo nego in vzgojo ter s pomanjkanjem telesnih stikov med otrokom in materjo (van IJendoorn in dr., 1992). Delovni modeli navezanosti so skladni. Sebe zaznavajo kot neljubljene, objekte navezanosti pa kot sovražne in tiste, ki jih zavračajo (Liotti, 1992).

Tretji vzorec navezanosti je opisan kot *anksioznost - upiranje / ambivalenca* (vzorec C). Označuje ga minimalno raziskovanje, ker se otrok ni sposoben oddaljiti od matere. Otroci s tem vzorcem navezanosti občutijo silen stres ob ločitvi in se težko pomirijo pri ponovnem srečanju z materjo. V neklinični populaciji izraža ta vzorec navezanosti en otrok od sedmih. Ta vzorec izraža zgodovino nekonsistentne materine skrbi ali sploh odsotnost ustrezne nege in skrbi (van IJendoorn in dr., 1992). Otroci razvijejo dvojni model sebe in objektov navezanosti. Model, ki temelji na pozitivnih interakcijah z modelom navezanosti, prikazuje sebe kot ljubljeno osebo, objekt navezanosti pa kot koristen; drugi model, ki temelji na nepredvidenih dogodkih, pri katerih se je objekt navezanosti pokazal kot nekoristen, pa zajema zaznave samega

sebe kot ogroženega in osamljenega bitja, predstave o objektu navezanosti pa kot osebi, ki ji ni možno zaupati (Liotti, 1992).

Opis obnašanja otrok, ki v postopku tuja situacija izražajo vzorec navezanosti anksioznost - neorganiziranost / neorientiranost

Kot navajajo K. Lyons-Ruth, L. Alpern in B. Repacholi (1993), so številne raziskave pokazale, da se pri otrocih, ki pripadajo socialno rizičnim podpopulacijam, ne izraža nobeden od standardnih treh vzorcev navezanosti (*varnost* in vzorca anksiozne navezanosti, to sta: *izogibanje* in *upiranje / ambivalenca*). M. Main in J. Solomon (1986; v Hertsgaard, Gunnar, Erickson in Nachmias, 1995) sta odkrili četrti vzorec navezanosti, to je: *anksioznost - neorganiziranost / neorientiranost* (vzorec D).

Bistvena značilnost vzorca navezanosti D je odsotnost skladne strategije, ki bi jo otrok uporabil za premagovanje stresa, ki ga izzoveta ločitev in ponovno srečanje z materjo v *tuji situaciji*. Vsi ostali otroci (to so otroci z vzorcem navezanosti *varnost* in vzorcema anksiozne navezanosti) posedujejo to strategijo (van IJzendoorn in dr., 1992). M. Main in J. Solomon (1986, 1990; v Hertsgaard in dr., 1995; v Teti, Gelfand, Messinger in Isabella, 1995) navajata, da otroci z vzorcem navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost* sočasno ali zaporedno izražajo nasprotujoča si čustva in nasprotujoče vedenjske vzorce, njihovo obnašanje do objekta navezanosti je konfliktno, zmedeno in prestrašeno, njihovo gibanje in izrazi so nesimetrični, nepravočasni, neusmerjeni, narobe usmerjeni, nedokončani ali prekinjeni, pojavljajo se stereotipi, nenavadna ali nepravilna drža in drugi neposredni znaki neorganiziranosti in neorientiranosti. Ti otroci izražajo večjo ranljivost za stresne dražljaje.

Ker se otroci z vzorcem navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost* razlikujejo med seboj po obnašanju, poznamo tudi podtipe tega vzorca. Neorganiziranost lahko temelji na varnih ali anksioznih strategijah navezanosti. Otroci, ki izražajo vzorec *D - varnost*, se v postopku *tuja situacija* običajno približajo materi, imajo stike z njo in izražajo malo izogibanja ali ambivalentnosti, medtem ko otroci, ki izražajo vzorec *D - anksioznost*, pogosto kombinirajo izogibanje z ambivalenco, protestirajo in kažejo silen stres ob ločitvi od matere (Lyons-Ruth, Repacholi, McLeod in Silva, 1991).

Opis obnašanja otrok z vzorcem navezanosti kontroliranje v postopku tuja situacija in pri standardiziranem postopku igre z lutkami

V predšolskem obdobju se vzorec *neorganiziranost / neorientiranost* reorganizira in dobi novo ime *kontroliranje*. Otroci, ki izražajo vzorec navezanosti *kontroliranje*, imajo v postopku *tuja situacija* neposreden nadzor nad interakcijo z materjo ob

ponovnem srečanju z njo. Poznamo tri oblike vzorca *kontroliranje*, to so: *kontroliranje - kaznovanje*, *kontroliranje - skrb* in *kontroliranje - splošno*. Otroci, ki izražajo vzorec *kontroliranje - kaznovanje*, poskušajo kaznovati objekt navezanosti, do njega se obnašajo sovražno, ga ponižujejo ali zavračajo. Od otrok z vzorcem navezanosti *ambivalenca* se razlikujejo po tem, da ne izražajo odvisnosti od objekta navezanosti. Otroci, ki izražajo vzorec navezanosti *kontroliranje - skrb*, poskušajo skrbeti za objekt navezanosti, pri ponovnem srečanju ga veselo pozdravljajo, kažejo izjemno vedrost in hkrati vznemirjenost. Vzorec *kontroliranje - splošno* pripišemo otrokom, ki vodijo interakcijo z objektom navezanosti, vendar ne kažejo izrazito niti vzorca kaznovanja niti vzorca skrbi, lahko pa se pojavlja kombinacija obojega (Greenberg, Speltz, Deklyen in Endriga, 1991).

Pri standardiziranem postopku igre z lutkami, pri katerem pridejo do izraza otrokovi delovni modeli navezanosti (postopek je prilagojen po Bretherton in dr., 1990; v Solomon, George in De Jong, 1995), otrok sliši štiri nedokončane zgodbe, ki jih dokonča tako, da jih odigra s pomočjo lutk in hiše za lutke. Npr., ena izmed nedokončanih zgodb pripoveduje o otroku, ki je ponoči z varuško, ker so njegovi starši na izletu. Otroci z vzorcem navezanosti *kontroliranje* so v igri pogosteje kot otroci z drugimi vzorci navezanosti prikazali scenarij katastrofe (ali večih katastrof - pogosto brez najave; primer: hiša za lutke se podre in otrok se izgubi). Izražajo strah, nimajo kontrole nad dogajanjem, prikazujejo uničenost objektov. Nekateri od teh otrok prikažejo teme nevarnosti (npr. hiša je uničena od igrač, ki letajo okoli hiše). Nevarni dogodki niso rešeni, vodijo v kaos in neintegritetnost sebe in družine (avtorji raziskave niso objavili primerov, op. avtorice prispevka). Otroci odigrajo vloge staršev, ki se do otroka zastrašujoče obnašajo. Otrok, ki ga odigrajo z lutkami, je nemočen in ne more pridobiti pomoči drugih oseb. V nekaterih primerih je edina rešitev ta, da obdrži skrivnost ali da se skriva. Drugi otroci z vzorcem navezanosti *kontroliranje* pa izražajo zavrtost v igri. Počutijo se zelo neprijetno v situaciji igre z lutkami in niso pripravljeni dokončati zgodbe. Tako otroci, ki v igri z lutkami prikažejo kaotično in zastrašujočo vsebino, kot otroci, ki kažejo zavrtost v igri, se niso sposobni rešiti ali se zaščititi pred separacijsko anksioznostjo. Za primerjavo navajam, da varno navezani 6-letniki preoblikujejo svoje strahove ločitve med fantazijsko igro z lutkami z vključitvijo srečnega konca (Solomon in dr., 1995). Uporabijo torej kognitivne strategije, ki jim omogočijo uspešno rešitev. Kažejo zaupanje v starše in sebe, sebe zaznavajo kot kompetentne ali pa situacijo izrabijo za lastno avtonomnost (npr. rečejo, da si lahko sami naredijo kosilo ali se sami igrajo, kar jim je všeč). Zadovoljni so zaradi ponovnega srečanja s starši. Otroci z vzorcem navezanosti *izogibanje* se zaščitijo pred separacijsko anksioznostjo med igro z lutkami tako, da uporabijo strategije, ki jim dopuščajo, da izločijo določene informacije iz nedokončane zgodbe, ki so jo slišali, in še posebej iz področja zavedanja (npr. odigrajo situacijo, da se pridružijo staršem na izletu, pokličejo starše po telefonu). Kažejo izogibanje ob ponovnem srečanju s starši (lutka, ki jih predstavlja, gleda televizijo ali gre v posteljo tik pred ali tik po tem, ko se starši vrnejo domov). Otroci z vzorcem

navezanosti *ambivalenca* poudarjajo teme nege, vzgoje in medosebne bližine, vendar kognitivno ločujejo občutke žalosti, jeze ali anksioznosti od situacije, ki je te občutke izzvala (Bowlby, 1983; v Solomon in dr., 1995). Odigrajo neko drugo osebo ali objekt - ne pa tudi sebe (npr. dojenčka, domačo žival) in trdijo, da le-ta potrebuje nego; postanejo vznemirjeni ali preobremenjeni z določenimi elementi zgodbe (npr. brezmejno se ukvarjajo s podrobnostmi priprav na zabavo ob rojstnem dnevu) ali spremenijo negativna čustva v pozitivna. Strategije, ki jih uporabijo otroci, ki izražajo vzorca navezanosti *izogibanje* in *ambivalenca*, omogočajo uspešno prilagoditev (Solomon in dr., 1995).

M. Main in J. Cassidy (1988; v Greenberg in dr., 1991) sta potrdili predpostavko, da je vzorec navezanosti *kontroliranje* reorganizacija vzorca *neorganiziranost / neorientiranost*, saj je večina otrok, ki so pri šestih letih izražali vzorec navezanosti *kontroliranje*, v obdobju dojenčka izražala vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost*.

Neorganizirano obnašanje ne izraža nujno neorganiziranega vzorca navezanosti

P. M. Crittenden (1992) navaja, da lahko neorganizirano obnašanje pojmuje tudi kot a) prilagoditev ene od anksioznih strategij oz. enega izmed podtipov vzorca anksiozne navezanosti, b) dodaten čas za zbiranje in predelavo informacij ter c) prehod od enega k drugemu vzorcu obnašanja. V nobenem od naštetih primerov ne gre za neorganiziranost delovnih modelov navezanosti. Podtip posameznega vzorca navezanosti lahko označimo s številko, ki jo zapišemo za črko, ki označuje vzorec navezanosti; včasih pa se vzorci navezanosti tudi kombinirajo med sabo (Crittenden, 1992). Otrokovo obnašanje je neorganizirano, ko otrok osvaja enega od podtipov treh organiziranih vzorcev navezanosti (npr. C4, ki ga avtorica imenuje *nebogljenost*) ali izraža kombinacijo vzorcev navezanosti (npr. A/C, ki se imenuje *braniti se / prisilen*). Otroci z vzorcem navezanosti *kontroliranje* izražajo strategije obnašanja, ki samo dopolnjujejo vzorca navezanosti, za katera so značilni skladni delovni modeli navezanosti (to sta: *braniti se* in *prisilen*, ki se pojavljata pri predšolskih otrocih in sta analogna vzorcema *izogibanje* in *upiranje* pri dojenčkih in malčkih).

Spremembe situacije lahko povzročijo, da otrok spremeni vzorec obnašanja (ne pa tudi vzorca navezanosti). Npr. vodljiv otrok sovražne matere gre k vratom, da bi poiskal odsotno mater. V tem trenutku se vrata nenadoma odprejo, pri njih stoji mati. Otrok se hipoma ustavi, obnemi, najde telesno ravnotežje, da ne pade, sledi krajše *poplesavanje* (to so kaotični gibi in obračanje telesa v različne smeri), nato se obrne v stran od vrat in matere, poišče igračo in se začne ukvarjati z neznano osebo. Na osnovi opisanega obnašanja bi otroku pripisali vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost*. P. M. Crittenden (1992) pa trdi, da otrokovo obnašanja izraža

dobro organizirano in fleksibilno uporabo dveh različnih vzorcev vedenja, ki služita vzorcu navezanosti *braniti se*. Za ta vzorec je značilno, da otrok ohranja dostop do objekta navezanosti brez velike telesne bližine (*biti blizu, vendar ne preblizu*). S približevanjem vratom torej prevzema odgovornost za vzdrževanje dostopa do objekta navezanosti, ko pa se mati nenadoma pojavi, se izogne preveliki bližini s *poplesavanjem*. Če bi se takoj obrnil v stran od matere, bi si le-ta lahko njegovo obnašanje razlagala kot grobo zavrnitev, kar bi pri njej izzvalo jezo, čemur pa se otrok hoče izogniti. V kontekstu težavnih okoliščin se je otrokovo obnašanje spremenilo (ni več iskal bližine z materjo, ampak se je oddaljil od nje), kar pomeni visoko stopnjo organizacije. Neorganiziranost lahko predstavlja aktiven proces organiziranja odgovorov na kompleksno situacijo, s katero je otrok soočen. Ta proces lahko vključuje ali pa tudi ne vključuje neorganiziranih delovnih modelov navezanosti. Reorganizacija je prisotna pri varno navezanih otrocih v izjemnih življenjskih pogojih (daljša ločitev ali smrt objekta navezanosti ipd.); pri otrocih, ki živijo v silno nestabilnem okolju (pogoste spremembe bivališča, članov družine); otrocih, katerih objekti navezanosti so izjemno neobčutljivi ali ne nudijo ustrezne pomoči pri interpretaciji novih situacij, in otrocih, ki imajo izkušnje z večjim tveganjem, povezanim s preizkušanjem novih odgovorov.

Kot navaja P. M. Crittenden (1992), lahko otrok kaže neorganizirano obnašanje tudi v procesu reorganizacije, ki je pogojena z njegovim kognitivnim razvojem in razvojem socialnih spretnosti. V predšolskem obdobju se pojavijo (reorganizirajo) bolj enotne, organizirane strategije obnašanja ali pa se razvijejo novi vzorci obnašanja, ki dopolnjujejo že obstoječe strategije.

Le v nekaterih primerih gre za neorganiziranost delovnih modelov navezanosti. Ko otroci ne morejo kontrolirati svojega obnašanja, ko daljši reakcijski čas ne vodi k primernejšemu obnašanju, ko so ujeti med nekonsistentne delovne modele navezanosti, ki se ne morejo razrešiti v en sam usklajen model, ali ko nimajo nobene strategije, s pomočjo katere bi interpretirali aktualno situacijo, lahko govorimo o neorganiziranosti. Kritični pogoj za določitev neorganiziranosti je nesposobnost reorganizacije in ne sama reorganizacija. Neorganiziranost torej ne moremo definirati samo na osnovi otrokovega obnašanja, niti ne na osnovi doživljanja ali izražanja mešanih in konfliktnih čustev. Doživljanje konfliktnih čustev je univerzalno (pojavlja se pri vseh otrocih, tudi pri varno navezanih), za raziskovanje razvoja navezanosti je pomembno ugotavljanje njihove razrešitve. Eno izmed ključnih vprašanj je, ali so posameznikovi delovni modeli navezanosti konsistentni, koherentni in se odzivajo na spremembe otrokovih kompetenc in pogojev okolja. Neorganiziranost, kot so jo definirale M. Main s sodelavkami, je lahko, kot navaja P. M. Crittenden (1992), samo odraz akomodacije otroka na spremembe v njem samem in v okolju.

Značilnosti otrok, ki izražajo vzorec navezanosti D, in njihovega okolja

Po opredelitvi vzorca navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost* oz. *kontroliranje* in predstavitvi, kako se ta vzorec kaže v postopku *tuja situacija* in pri standardiziranem postopku igre z lutkami, sledi predstavitev dejavnikov, ki vplivajo na razvoj tega vzorca navezanosti. P. M. Crittenden (1992) navaja, da otroci z neorganiziranim vzorcem navezanosti živijo v povsem nepredvidljivem okolju in imajo izkušnje s spremembami okoliščin, ki jim povzročajo silen stres in kvarno vplivajo na njihov razvoj.

Pri otrocih iz srednjega družbenega razreda se pojavlja vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost* v približno 13 % (Main in Solomon, 1990; v Lyons-Ruth in dr., 1993), frekvenca pojavljanja tega vzorca pa se veča s porastom socialnih dejavnikov tveganja, npr. pojavlja se v 28 % pri dojenčkih iz družin z večjim številom problemov (to so: zdravstveni, finančni ipd.), ki so deležne zunanje pomoči in opore (Spieker in Booth, 1988; v Lyons-Ruth in dr., 1993), v 54 % pri dojenčkih, katerih matere imajo nizek dohodek in depresivne simptome, vendar niso deležne zunanje pomoči (Lyons-Ruth, Connell, Grunebaum in Botein, 1990; v Lyons-Ruth in dr., 1993), v 82 % pri dojenčkih, ki so trpinčeni (Carlson, Cicchetti, Barnett in Braunwald, 1989; v Lyons-Ruth in dr., 1993) in v 40 do 50 % pri otrocih depresivnih mater oz. mater alkoholičark (Carlson, Cicchetti, Barnett in Braunward, 1989; Lyons-Ruth, Connell, Grunebaum in Botein, 1990; O'Conner, Sigman in Brill, 1987; v Solomon in dr., 1995).

Raziskave (Chisholm, 1998; v Dozier, Stovall, Albus in Bates, 2001) kažejo, da izražajo otroci, ki so bili posvojeni pri 4 mesecih starosti, varno navezanost na posvojitelje v približno enakem odstotku kot enako stari otroci v odnosu do bioloških staršev. Pomembno nižji pa je odstotek varno navezanih otrok na posvojitelje, če se je posvojitev zgodila pri osmih mesecih starosti ali še kasneje in so bili pred posvojitvijo v institucijah. Pri teh otrocih je še posebno močno prisotna neorganizirana navezanost.

Depresivne matere

Teti in dr. (1995) so odkrili, da so kronične depresije mater pomembno povezane z vzorcem navezanosti D tako pri dojenčkih kot pri predšolskih otrocih. Za odkrivanje vzorcev navezanosti pri otrocih do 21 mesecev starosti so uporabili sistem, ki so ga razvile M. D. S. Ainsworth in dr. (1978) ter M. Main in J. Solomon (1990; v Teti in dr., 1995), za starejše predšolske otroke pa nov sistem ocenjevanja navezanosti (*Pre-school Assessment of Attachment, PAA*; Crittenden, 1992b, v Teti in dr., 1995), ki identificira naslednje vzorce navezanosti: *braniti se* (ki ga označujemo s črko A), *varnost* (B), *prisilen* (C), *braniti se - prisilen* (A/C), *anksiozno depresiven* (AD)

in *odsotnost varnosti - drugo* (IO). Ti vzorci navezanosti so v veliki meri primerljivi z vzorci, o katerih poročajo M. D. S. Ainsworth in dr. (1978), to so: *izogibanje, varnost, upiranje* ter kombinacija teh vzorcev. Vzorec navezanosti AD označuje depresivne poteze, kot so: žalost, potrnost, duševna otopelost, panika ob ločitvi od objekta navezanosti ipd., vzorec IO pa obnašanje, ki ne sodi v nobenega od vzorcev A, B, C ali A/C, temveč gre za neprimerno in neadekvatno uporabo enega ali večih vzorcev vedenja. AD in IO vzorca sta konceptualno analogna D vzorcu (Main in Solomon, 1990; v Teti in dr., 1995). 80 % dojenčkov oz. malčkov (3 - 13 mesecev), katerih matere so se zdravile zaradi depresivnosti, je bilo anksiozno navezanih, 40 % jih je izražalo vzorec D. Od predšolskih otrok, katerih matere so se zdravile zaradi depresivnosti, jih je bilo 87 % anksiozno navezanih, 29 % pa jih je izražalo vzorce AD, A/C in IO. Za primerjavo, samo 10 % dojenčkov oz. malčkov in 9 % predšolskih otrok je kazalo vzorec navezanosti D oz. vzorce AD, A/C ali IO v vzorcu otrok, katerih matere niso izražale simptomov depresivnosti.

E. DeMulder in M. Radke-Yarrow (1991) sta pri otrocih srednjega in višjega srednjega družbenega razreda, starih 15 do 52 mesecev, ugotovili, da 67 % otrok mater z bipolarno depresijo (tj. depresija, ki se povezuje z maničnimi fazami) izraža enega izmed vzorcev anksiozne navezanosti, v primerjavi z 42 % otrok, ki imajo zdrave matere ali matere z unipolarno depresijo (tj. brez maničnih faz). Med anksiozno navezanimi otroki mater, za katere je značilna bipolarna depresija, prevladujejo tisti z vzorcem navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost*. Po definiciji bipolarne in unipolarne motnje v razpoloženju kažejo različna vzorca simptomov. Depresivne epizode (ki so skupne obema skupinama) označujejo žalost, razdražljivost, potrnost, občutki nevrednosti, nebogljenosti in pomanjkanja upanja. Pri bipolarnih depresijah se te epizode povezujejo z obdobji, za katera je značilna psihomotorična vznemirjenost - tresenje, grandioznost, raztresenost in evforija. Glavna poteza maničnih epizod je labilnost razpoloženja z nenadnim pojavom jeze ali depresije.

Trpinčeni otroci

Ni jasnih dokazov, da se vzorec navezanosti D pojavlja pri trpinčenih otrocih. Obstajata pa dve študiji (ki ju opisujem v nadaljnjem tekstu), ki kažeta, da se pri trpinčenih otrocih različne starosti pojavljajo vzorci navezanosti, ki jih ne moremo označiti niti kot *varnost* niti kot *izogibanje* ali *upiranje*. Cicchetti in Barnett (1991), ki sta preučevala kakovost navezanosti s postopkom *tuja situacija* pri otrocih, starih 30, 36 in 48 mesecev, ki so izhajali iz družin nižjega socialnoekonomskega statusa, sta odkrila netipične vzorce navezanosti pri trpinčenih otrocih. Avtorji (Lynch in Cicchetti, 1991; v Cicchetti in Barnett, 1991) so pri šolskih trpinčenih otrocih, starih od 6 do 12 let, odkrili več nejasnih odnosov z materjo kot pri netrpinčenih otrocih. Ti otroci so hkrati poročali o pozitivnih čustvih in varnosti ter o velikem nezadovoljstvu glede psihološke bližine.

Matere s travmatičnimi izkušnjami

Neorganizirana navezanost otrok je lahko povezana z materinimi travmatičnimi izkušnjami (npr. zlorabo) in nerešenimi oz. neustrezno obdelanimi izkušnjami z izgubo objekta navezanosti (Main in Hesse, 1990; v van IJzendoorn in dr., 1992). K. Lyons-Ruth in dr. (1991) poročajo, da obstaja velika verjetnost, da bodo dojenčki mater, katerim je roditelj umrl, preden so bile stare 16 let, izražali varen podtip vzorca neorganizirane navezanosti. To se pojavi že pri 12 mesecih otrokove starosti. Tudi dojenčki, katerih matere so doživele razvezo svojih staršev ali so preživele otroštvo zunaj svojega doma, izražajo neorganiziranost in neorientiranost, vendar se ta vzorec navezanosti pojavi šele pri 18 mesecih starosti.

Otrokove značilnosti

Glede na to, da se vzorec navezanosti D pojavlja predvsem pri otrocih depresivnih mater in tistih, ki niso uspešno razrešile travmatičnih dogodkov iz preteklosti, pri trpinčenih otrocih, pri otrocih alkoholikov ipd., lahko sklepam, da je ta vzorec navezanosti povezan z manjšo občutljivostjo mater oz. drugih objektov navezanosti. Da vzorec ni pogojen z organskimi disfunkcijami otrokovega centralnega živčnega sistema, dokazujeta M. Main in J. Solomon (1986, 1990; v Liotti, 1992) s tem, da lahko otroci samo do enega objekta navezanosti izražajo vzorec navezanosti D, medtem ko do drugega izražajo organiziran in orientiran vzorec navezanosti.

E. Carlson (1998) je preučila vzroke in posledice vzorca navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost*. Upoštevala je endogene dejavnike (materino zdravstveno anamnezo, otrokov temperament) in dejavnike okolja (kakovost materine skrbi za otroka, otrokove izkušnje z zlorabo). V svoji vzdolžni raziskavi je spremljala otroke od 24 mesecev do 19 let starosti. Odkrila je, da je neorganizirana / neorientirana navezanost povezana s tem, da mati živi sama z otrokom; z večjim tveganjem, da bo imela težave z izpolnjevanjem starševske vloge; z neobčutljivo, vsiljivo in nekooperativno vzgojo in s trpinčenjem (ki vključuje: fizično zlorabo, psihološko nekoristnost - mati ni dosegljiva, ko jo otrok potrebuje - in zanemarjanje) v prvem letu otrokovega življenja. Tveganje, da bo imela mati težave v izpolnjevanju svoje materinske vloge, so ugotavljali v bolnišnici ob otrokovem rojstvu.ocene temeljijo na intervjuju z materjo o njenem poznavanju razvoja, pričakovanjih, pripravljenostjo in motiviranostjo skrbeti za otroka. Vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost* pa ni bil povezan z materino anamnezo zdravstvenih problemov, njenimi psihološkimi problemi, zdravstvenimi komplikacijami v času nosečnosti ali med porodom, kakor tudi ne z materino zgodovino uživanja alkohola in jemanja drog. Prav tako ni bil povezan z anomalijami dojenčka, Brazeltonovim rezultatom ob rojstvu, otrokovim temperamentom in obnašanjem ob rojstvu ter pri treh mesecih starosti. Rezultati raziskave so pokazali, da dejavniki okolja pomembno vplivajo na pojav neorganizirane / neorientirane navezanosti. S tovrstno

navezanostjo pa niso pomembno povezani endogeni dejavniki.

Van IJzendoorn in dr. (1992) so z meta-analizo ugotovili, da materini problemi, kot je mentalna bolezen, močnejše vplivajo na pojav otrokove anksiozne navezanosti (tudi na pojavljanje vzorca A/C in D) kot otrokovi problemi, npr. naglušnost, čeprav je več neorganizirane navezanosti pri otrocih s problemi (še posebej ob diagnozi Downovega sindroma) kot pri otrocih brez problemov. Sklepamo lahko, da se otrok težje prilagaja materini zmanjšani občutljivosti, ki je posledica njene mentalne bolezni ali motenosti, kot se mati prilagaja otrokovim deficitom, zato so le-ti v manjši meri povezani z anksiozno navezanostjo. Rezultati se ujemajo s teorijo navezanosti (Ainsworth in dr., 1978; Sroufe, 1985; v van IJzendoorn in dr., 1992), da ima mati pomembnejšo vlogo kot otrok pri oblikovanju kvalitetnih odnosov. Materine zrelejše kognitivne in socialne kapacitete ji dopuščajo, da se prilagaja otrokovim potrebam, medtem ko otrok ni sposoben podobne prilagoditve. P. M. Crittenden (1992) navaja, da so tudi v primeru, da je okolje konsistentno, otroci z nevrološko, mentalno, senzorno in perceptivno prikrajšanostjo manj sposobni prepoznati pomen izkušenj in organizirati odgovore na osnovi tega pomena. Delovni modeli navezanosti, ki jih konstruirajo ti otroci, so manj organizirani ali pa teh modelov sploh ne razvijejo.

Sklenem lahko, da rezultati raziskav o vplivih različnih dejavnikov na pojav neorganizirane in neorientirane navezanosti pri otrocih niso povsem enotni. Verjetno je, da težje motnje v otrokovem razvoju vplivajo na pojav tovrstne navezanosti, v odsotnosti teh motenj pa imajo pomembnejšo vlogo dejavniki okolja. Naštela in opisala sem jih le nekaj, a še ti so medsebojno povezani. Npr. mati, ki ni uspešno razrešila svojih negativnih izkušenj navezanosti iz otroštva, je lahko bolj depresivna, zato obstaja večje tveganje, da bo otroka trpinčila.

Zmanjšana občutljivost staršev otrok, ki izražajo vzorec D

V tem poglavju bom prikazala obnašanje mater otrok, ki izražajo vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost* oz. *kontroliranje*, in na ta način pojasnila povezanost med različnimi simptomi, ki jih izražajo matere (to so: depresivnost, neustrezno obdelane izkušnje iz otroštva, trpinčenje ipd.), in vzorcem otrokove navezanosti. Npr., predvidevam, da ni sama depresivnost matere vzrok za razvoj vzorca D pri njenem otroku, ampak je vzrok materino obnašanje do otroka, ki je povezano z njeno depresivnostjo.

Objekt navezanosti je izvor bojazni

Tako kot se anksiozno izogibanje ali upiranje staršem pojavi kot odgovor na njihovo neobčutljivost (to je na zavračanje pri prvih in na nepredvidljivost pri drugih), se neorganiziranost / neorientiranost pojavi kot odgovor na objekt navezanosti, ki je istočasno vir zaščite in zastraševanja (Carlson, 1998). Tudi drugi avtorji (Main in

Hesse, 1990; v Solomon in dr., 1995) poročajo, da je neorganizirana navezanost rezultat dojenčkovih izkušenj s starši, ki jih zastrašujejo. Če dojenčka nekaj v okolju prestraši (kot npr. neznana oseba v neznanem okolju, kot je primer pri postopku *tuja situacija*), je povsem običajno, da kaže znake stresa, da išče bližino z osebo, ki zanj skrbi, ga neguje in varuje. Ni pa običajno, da dojenček izraža silen strah ob prisotnosti objekta navezanosti, kar se dogaja, če tudi ta objekt navezanosti otroku pomeni izvor strahu. V tem primeru se tej osebi ne bo približal, niti ne bo pozoren na dogajanje v okolju. Pojavijo se močno konfliktna tendence, ki se izražajo s tem, da otrok hkrati išče bližino z objektom navezanosti in se mu izogiba (Carlson, 1998). Raziskave kažejo, da je večina šestletnikov, ki izražajo vzorec navezanosti *kontroliranje*, opisala sebe in starše kot zastrašujoče, prestrašene, nebogljene (da si sami ne morejo pomagati in tudi ne iščejo pomoči pri drugih osebah, op. avtorice prispevka) in nepredvidljivih reakcij (Solomon in dr., 1995); da otroci, ki so v obdobju dojenčka izražali vzorec *neorganiziranost / neorientiranost*, rišejo družine z zastrašujočimi in nerazumnimi potezami (Main in dr., 1985; v Solomon in dr., 1995) in da prikazujejo zastrašujočo in agresivno interakcijo med strukturirano igro z lutkami (Bretherton, Ridgeway in Cassidy, 1990; v Solomon in dr., 1995).

Obnašanje depresivnih mater

Matere 6-letnikov, ki so izražali vzorec navezanosti *kontroliranje*, so obravnavale otroka kot soigralca in družabnika (Solomon, George in Ivins, 1987; v Solomon in dr., 1995), sebe pa so zaznavale kot nebogljene, brez kontrole in nesposobne zaščititi otroka (Solomon in dr., 1995). Značilno za depresivne matere je, da se raje izognejo pogajanju z otrokom, ko le-ta kaže odpor, in le redko kontrolirajo otroka s sprejemanjem kompromisov (Kochanska, Kuczynski, Radke-Yarrow in Welsh, 1987; v DeMulder in Radke-Yarrow, 1991). E. DeMulder in M. Radke-Yarrow (1991) sta ugotovili, da so matere otrok, ki kažejo vzorce anksiozne navezanosti, še posebno pa tistih otrok, ki izražajo vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost*, bolj potrte, v stikih z otrokom izražajo manj nežnosti, splošno manj čustev, kakor tudi manj nevtralnih, prijaznih čustev, izražajo silno jezo in razdražljivost in visoko stopnjo dveh ali več negativnih čustev hkrati (jezo, anksioznost, potrto). Glede materinega izražanja potrto je pomemben vzorec nenehnega pojavljanja neintenzivnih negativnih čustev, kar otrok verjetno zazna kot nesprejemanje, neodzivnost in čustveno nepredvidljivost. Raziskave (Gelfand in Teti, 1990; Goodman, 1992; v Teti in dr., 1995) kažejo, da se depresivne matere manj odzivajo na otrokove signale, so bolj nebogljene, sovražne, kritične, odmaknjene od otroka ali pa vsiljive, neorganizirane in manj aktivne ter nasplošno manj kompetentne v odnosih z otrokom. Teti in dr. (1995) so odkrili, da je materina vedenjska kompetenca pomembno negativno povezana s stopnjo materine depresivnosti. Vedenjsko kompetenco so ocenili na osnovi stopnje, v kateri mati čuti, da je otrok zanj nagrada; tega, kako težko mati sprejme otroka takšnega, kot je; opazovanja materine občutljivosti, topline, ki jo izraža v stikih z otrokom, potrto, ki

se izraža z ravnodušnostjo in odsotnostjo izražanja čustev na obrazu in v tonu glasu, neključenosti, ki pomeni nepovezanost z otrokom v smislu položaja telesa, kontrole interakcije ipd. Otroci, ki so v obdobju dojenčka ali v predšolskem obdobju izražali vzorec navezanosti D, so imeli najmanj vedenjsko kompetentne matere.

Main in dr. (1985; v DeMulder in Radke-Yarrow, 1991) so ugotovili, da matere dojenčkov, ki izražajo vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost*, kažejo nizko stopnjo izurjenosti, spretnosti in stalnosti v obravnavanju svojega otroka, starega šest let. Rezultati se ujemajo z ugotovitvami avtorjev Spieker in Booth (1988; v DeMulder in Radke-Yarrow, 1991), ki sta spremljala otroke pred rojstvom, pri 6 tednih in treh mesecih po rojstvu. Matere otrok, ki so izražali vzorec D, se niso razlikovale od mater otrok, ki so izražali varno navezanost, glede socialne opore, emocionalnega funkcioniranja, zadovoljstva s pogoji življenja, imele pa so pomembno manj razvite sposobnosti komuniciranja in manj pozitivna pričakovanja glede dojenčkovega temperameta.

Matere s travmatičnimi izkušnjami

Otroci z vzorcem navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost* imajo starše, ki še niso uspeli razrešiti travme iz otroštva. Spomini jih odvrtaajo od tega, da bi bili pozorni na zahteve učinkovitega stila starševske vzgoje. V interakciji z otrokom njihovo obnašanje otroka prestraši ali pa se sami obnašajo prestrašeno. Ne da bi se tega zavedali, se začno obnašati kot nebogljen otrok in od otroka pričakujejo, da jim bo zmanjšal njihovo lastno neugodje (Bowlby, 1985; v Liotti, 1992). Odnosi navezanosti so obratni od običajnih (starši se obnašajo kot otroci in otroci bi se morali obnašati kot starši). Ko otrok ne more izpolniti nezavednih pričakovanj staršev (kar je povsem razumljivo), lahko le-ti postanejo agresivni, kar otroka prestraši. Obstaja nerešljivo nasprotje: objekt navezanosti je vir nevarnosti, kljub temu pa otrok išče njegovo bližino, saj je hkrati tudi njegov objekt navezanosti, ki bi mu naj omogočal občutek varnosti (Main, 1981; v Liotti, 1992). Bolj kot so starši do otroka agresivni, močnejše se aktivira otrokov sistem navezanosti in vse večja je otrokova potreba po bližini staršev. Povečanje razdalje od objekta navezanosti v preteči situaciji povzroča več strahu in večjo težnjo po približevanju objektu navezanosti. Pojavlja se naslednji model: strah -> izogibanje -> strah (Main, 1981; v Liotti, 1992), ki vodi k neenotnim vedenjskim strategijam, kar lahko opazimo pri neorganiziranih in neorientiranih otrocih. Prestrašenost objekta navezanosti se izraža na obrazu, v spremembah glasu, nenadni negibni drži in zamaknjenosti. Otrok ne pozna vzrokov te prestrašenosti, zato je tudi sam prestrašen. Poskuša se približati objektu navezanosti, da bi dosegel varnost, kar pri objektu navezanosti povzroči še večjo prestrašenost (Main in Hesse, 1990, 1992, v Liotti, 1992).

Delovni modeli navezanosti, ki jih oblikujejo otroci, ki izražajo vzorec navezanosti D

Obnašanje staršev do otroka vpliva na oblikovanje njegovih delovnih modelov navezanosti. Predstave in pričakovanja, povezana z navezanostjo (ki oblikujejo delovni model navezanosti), ki jih posedujejo otroci z vzorcem navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost oz. kontroliranje*, so neskladna in nezdružljiva. Ko je otrok z objektom navezanosti, ki mu povzroča bojazen, razvije predstave o sebi kot o nebogljeni in ranljivi osebi, objekt navezanosti pa zaznava kot preteč. Ko pa otrok zazna, da je objekt navezanosti prestrašen, si ga predstavlja kot nebogljene (česar si ne zna razložiti), sebe pa zaznava kot pretečega za objekt navezanosti (Main in Hesse, 1990; v Liotti, 1992). Oblikuje se zaznava sebe kot *slabe* osebe (Cassidy, 1988). Po drugi strani pa motnje v hierarhiji vlog vodijo otroka do predstav, da je rešitelj prestrašenega in vznemirjenega objekta navezanosti, ki pa so povezane z občutki neuspeha in nekompetentnosti. Ko so starši ne glede na svoje čustvene izraze vsaj fizično prisotni, ima otrok osnovo za razvoj predstav, da je ljubljen in da mu je objekt navezanosti naklonjen, ko pa se mu umaknejo zaradi lastne depresije, alkoholizma ipd., se otrok čuti zanemarjenega in neljubljenega, glede objekta navezanosti pa meni, da ga le-ta zapušča in ga zanemarja.

Napovedi razvoja na osnovi otrokove uvrstitve v kategorijo D

Eno izmed pomembnih vprašanj je, kakšen vpliv ima otrokov vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost oz. kontroliranje* za njegovo splošno prilagojenost. Teorija in raziskave (Solomon in dr., 1995) kažejo, da obstaja pri otrocih, ki izražajo vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost oz. kontroliranje*, večje tveganje za slabše funkcioniranje znotraj in zunaj družine kot pri otrocih, ki izražajo ostale vzorce navezanosti (*izogibanje, varnost, upiranje oz. ambivalenca*). Celo anksiozna vzorca navezanosti, kot sta *izogibanje* in *ambivalenca*, sta lahko bolj primerna za razvoj ustrezne vedenjske prilagoditve kot vzorec *neorganiziranost / neorientiranost oz. kontroliranje*.

Zanimiva je raziskava (Hertsgaard in dr., 1995), v kateri so preučevali hormonsko delovanje pri otrocih, starih 19 mesecev, 10 do 15 minut po zaključku postopka *tuja situacija*. Avtorji raziskave so ugotovili, da imajo otroci z vzorcem navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost oz. kontroliranje* višje koncentracije kortizon hormona kot otroci z ostalimi vzorci navezanosti, ni pa bilo pomembnih razlik med otroki z organiziranimi vzorci navezanosti. Rezultati raziskave pomenijo potrditev predpostavke, da otroci z vzorcem navezanosti D močnejše reagirajo na stresne dražljaje. Verjeten razlog za to je odsotnost organiziranih strategij odgovorov, povezanih z navezanostjo. Ranljivost za stres pa ima pomemben vpliv na čustveni in socialni razvoj.

Kronično in pogosto aktiviranje nevroendokrinega sistema ima pomembno vlogo v etiologiji čustvenih motenj, še posebno depresij (Gold, Goodwin in Chrousos, 1988a, 1988 b; v Hertsgaard in dr., 1995). Pri postopku *tuja situacija* so povzročitelji stresa relativno šibki. Če se že nanje otroci z vzorcem navezanosti D hormonsko odzovejo, se lahko vprašamo, koliko tega hormona se izloči v njihovem vsakdanjem življenju.

K. Lyons-Ruth in dr. (1991) so odkrile, da se vedenjski problemi otrok v vrtcu, ki so v obdobju dojenčka izražali vzorec navezanosti *izogibanje*, ne razlikujejo pomembno od vedenjskih problemov otrok, ki so kot dojenčki bili varno navezani. Pojavlja pa se pomembno več vedenjskih problemov pri otrocih, ki so kot dojenčki izražali neorganizirani vzorec navezanosti v kombinaciji z izogibanjem, kot pri otrocih, ki so izražali varno navezanost. K. Lyons-Ruth in dr. (1993) so odkrile, da 71 % otrok iz družin s socialnim tveganjem (nizek dohodek, nizka izobrazba, materina psihiatrična hospitalizacija, trpinčeni otrok, matriarhat (avtorice raziskave pojma natančneje ne pojasnijo, op. avtorice prispevka), zunanja podpora družini, manjšinska narodnost), ki so kot dojenčki v postopku *tuja situacija* izražali vzorec navezanosti *neorganiziranost / neorientiranost*, pri petih letih starosti kaže izrazito sovražno obnašanje do vrstnikov. Sovražno obnašanje je lahko funkcija obrambne strategije pri otrocih, ki imajo izkušnje z lastno ranljivostjo, ker imajo v odnosih z objektom navezanosti vlogo žrtve (Solomon in dr., 1995). Raziskava avtorjev Speltz, Greenberg in DeKlyen (1990) je pokazala, da izražajo predšolski otroci, stari od 3 do 6 let, s pomembnimi eksternaliziranimi problemi (negativistično, izzivalno, kljužnovalno in sovražno obnašanje; ki ga spremljajo neposlušnost, agresivnost, razdraženost in drugi intenzivni nezreli čustveni odzivi; zgodnje in zrelejše oblike delikvence) v večji meri anksiozne vzorce navezanosti (tj. predvsem *kontroliranje*) kot vrstniki brez tovrstnih problemov. V kliničnem vzorcu je 84 % otrok izražalo enega izmed vzorcev anksiozne navezanosti (v nekliničnem vzorcu samo 28 %), 40 % vzorec *kontroliranje - kaznovanje* (v nekliničnem vzorcu pa 12 %). Pri interpretaciji rezultatov je potrebna določena previdnost. Otroci so bili napoteni v kliniko zaradi vedenjskih problemov na osnovi prepričanj staršev. Avtorji raziskave zaključujejo, da so starši, ki so napotili otroka v klinično obravnavo, verjetno manj tolerantni do otrokovega obnašanja (morda zaradi lastne depresivnosti), zato ni mogoče trditi, da rezultati kažejo neposredno povezanost med vzorcem otrokove navezanosti in psihopatologijo. Podobni so rezultati raziskave, ki so jo opravili Greenberg in dr. (1991). V njej sta sodelovali dve skupini 3- do 6-letnih dečkov, in sicer dečki iz prve skupine so se zdravili v psihiatrični kliniki zaradi razdiralnih vedenjskih motenj, dečki v drugi skupini pa niso izražali eksternaliziranih vedenjskih problemov. 80 % dečkov iz prve skupine (s kliničnimi simptomi) je izražalo enega izmed vzorcev anksiozne navezanosti (32 % vzorec *kontroliranje*) in le 28 % dečkov iz primerjalnega vzorca (od teh 4 % vzorec *kontroliranje*).

Avtorji (Barach, 1991; v Liotti, 1992) povezujejo travmatične izkušnje, povezane z navezanostjo, z multiplo osebnostno motnjo (*Multiple Personality Disorder* - MPD) oz. vzorec navezanosti D z disociativno motnjo (Main in Hesse, 1992, v Liotti, 1992). Predvsem se MPD pojavi pri otrocih, ki so bili žrtve silnega fizičnega ali spolnega

zlorabljanja (Bliss, 1986; Ross, 1989; v Liotti, 1992). Odrasli pacienti, ki so imeli disociativne motnje, so pomembno pogosteje poročali o tem, da je njihova mati doživela izgubo svojega roditelja, sorojenca, otroka ali moža v času dveh let pred in dveh let po njihovem rojstvu, kot pacienti z drugimi psihiatričnimi diagnozami (Liotti in dr., 1991; v Liotti, 1992). E. Carlson (1998) je v vzdolžni raziskavi hotela odkriti, ali je neorganizirana / neorientirana navezanost na mater v obdobju dojenčka povezana s socioemocionalnimi težavami in patologijo v obdobju od 24 mesecev starosti do adolescence. Ugotovila je, da je neorganizirana / neorientirana navezanost povezana z vedenjskimi problemi v predšolskem obdobju, v osnovni in srednji šoli ter s psihopatologijo pri 17 letih in pol. Povezana je z disociativnimi motnjami v srednjem otroštvu in adolescenci. Analize so pokazale, da je lahko neorganizirana / neorientirana navezanost posrednik med vplivi vzgoje in kasnejšo psihopatologijo. Tovrstna navezanost poveča otrokovo ranljivost za pojav psihopatologije tudi ob upoštevanju drugih dejavnikov, ki neodvisno vplivajo na psihopatologijo. Najbolj natančno lahko napovemo otrokov nadaljnji razvoj, če upoštevamo te dejavnike skupaj z upoštevanjem vzorca neorganizirane navezanosti.

Vendar so otroci z vzorcem navezanosti D zelo heterogeni glede prilagojenosti. Obstajajo tudi raziskave, ki ne odkrivajo, da bi imel ta vzorec negativne posledice za otrokovo socialnoemocionalno prilagojenost. Morda je to povezano z družbenim razredom, ki mu otrok pripada, in s tem, ali je družina problematična ali ni. Cohn (1990; v Solomon in dr., 1995) pri vrčevskih otrocih srednjega družbenega razreda ni odkril razlik med varno navezanimi otroki in otroki z vzorcem navezanosti *kontroliranje* glede sociometričnih mer sprejetosti od vrstnikov ali učiteljevih ocen razredne prilagojenosti in socialne kompetence. Tudi drugi avtorji (Wartner in dr., 1994; v Solomon in dr., 1995) so ugotovili, da ne glede na to, da izražajo varno navezani otroci več socialne kompetentnosti kot otroci z vzorcem navezanosti *kontroliranje*, so zadnji zelo heterogeni glede socialne kompetentnosti. J. Solomon in dr. (1995) so preučile šestletnike iz srednjega družbenega razreda in ugotovile, da se otroci, ki izražajo vzorec navezanosti *kontroliranje*, pomembno razlikujejo od ostalih otrok (z vzorci navezanosti A, B in C) v ocenah, ki so jih posredovale matere in učiteljice glede vedenjskih problemov. Predvsem so bili bolj agresivni kot otroci z ostalimi vzorci navezanosti. Vendar jih je le malo doseglo stopnjo vedenjskih problemov v kliničnem obsegu. Nekateri od njih so povsem ustrezno funkcionirali, kar pomeni, da vzorec navezanosti *kontroliranje* sam po sebi še ne pomeni diagnoze patologije.

Obstaja možnost, da psihosocialni problemi otrok niso toliko povezani z vzorcem navezanosti D kot neposredno z obnašanjem staršev. Matere, ki se sovražno obnašajo do otroka, lahko otroku predstavljajo model posnemanja (Solomon in dr., 1995). Greenberg in dr. (1991) poročajo, da je nekaj dečkov iz klinične skupine (z eksternaliziranimi problemi), izražalo varno navezanost na mater. Pomoč v kliniki so poiskali starši. Pritoževali so se nad otrokovim upiranjem v šoli, disciplinskimi problemi, agresivnostjo in nasiljem do drugih otrok, jezo, pretepanjem in drugo. Analize so pokazale, da so vzroki za tovrstne simptome trenutni psihosocialni stres (to so: rojstvo sorojenca, konflikti med roditeljema, odsotnost očeta itd.). Pri nekaterih varno navezanih dečkih

iz klinične skupine so zasledili motnje pri drugih članih rodbine (npr. shizofrenijo pri babici). Biološke dispozicije se lahko kombinirajo s psihosocialnimi stresi in se odražijo v otrokovih eksternaliziranih vedenjskih motnjah.

Zaključek

Sprašujem se, ali je neorganiziran vzorec navezanosti pri otrocih povezan le z izrazitimi psihičnimi motnjami objektov navezanosti, kot so nerazrešene travme izgube in zlorabe, depresivnost ipd., ali ga lahko povzročajo tudi šibkejšje motnje, konflikti ali osebne značilnosti objektov navezanosti. Npr. ali lahko materin strah pred neuspehom, hipohondričnost ali fobije ipd. povzročijo občasno neobčutljivost do otroka in prispevajo k otrokovi anksiozni navezanosti.

In kakšno vlogo pri razvoju neorganiziranih vzorcev ima multipla navezanost?! Liotti (1992) povzema, da v primeru, da je stopnja izpostavljenosti zastrašujočemu ali prestrašenemu objektu navezanosti nizka, če objekt navezanosti sčasoma predela travmatične dogodke iz preteklosti in če ima otrok možnost razviti organizirane vzorce navezanosti (sklepam, da ni nepomembno, ali varne ali anksiozne) na druge objekte navezanosti (na drugega roditelja, stare starše ipd.), je verjetnost pojavljanja disociativnih motenj pri otroku manjša. Menim, da varna navezanost na druge objekte navezanosti ne vpliva na vzorec navezanosti na mater, le-ta ostaja neorganiziran, vsaj dokler mati kaže neobčutljivost do otroka, ima pa pozitiven vpliv na splošno prilagojenost otroka. Raziskave (Carlson, 1998; DeMulder in Radke-Yarrow, 1991; Solomon in dr., 1995) so preučile predvsem otrokovo navezanost na mater, sprašujem pa se, koliko je pomemben za socialnoemocionalno prilagojenost vzorec navezanosti D, ki ga otrok izraža do očeta.

Vsi otroci kljub neugodnim življenjskim razmeram in izkušnjam ne razvijejo neorganiziranega in neorientiranega vzorca navezanosti. Npr. materino depresivnost obravnavamo kot potencialni faktor tveganja v razvoju otroške psihopatologije (Downey in Coyne, 1990; v Teti in dr., 1995), vendar vsi otroci depresivnih mater ne kažejo patoloških simptomov, zato je izziv za razvojne psihologe odkriti procese, ki pogojujejo to raznolikost (Teti in dr., 1995). Potrebujemo študije, ki bi identificirale procese razvoja tega vzorca navezanosti, da bi znali razložiti individualne razlike in odgovoriti na vprašanje, zakaj so organizirani oz. neorganizirani vzorci pomembnejši za napovedovanje prilagojenosti otroka kot varni oz. anksiozni organizirani vzorci.

Ena izmed ključnih predpostavk razvojnega pristopa k psihopatologiji je, da so pokazatelji kasnejše slabe prilagojenosti lahko identificirani, preden se pojavijo izrazite psihične motnje (Sroufe, 1989; v Lyons-Ruth in dr., 1993). Povsem verjetno je, da je vzorec navezanosti *neorganiziranost* / *neorientiranost* eden izmed tovrstnih pokazateljev. Liotti (1992) navaja, da je otrokov vzorec navezanosti *neorganiziranost* / *neorientiranost* prva stopnja v razvoju disociativnih motenj. Preventiva bi bila v tem, da bi nudili pomoč staršem, ki trpijo zaradi izgub in drugih nerazrešenih travm, v

času, ko morajo skrbeti za svojega otroka. Ker pri trpinčenih otrocih s starostjo narašča število anksiozno navezanih, je pomembno, da je otrok deležen pomoči, še preden se pojavijo negativne razvojne posledice v socialnoemocionalni prilagojenosti. Le zgodnje intervencije, usmerjene na diado mati-otrok in na celotno družino, lahko preprečijo kasnejšo neprilagojenost in psihopatologijo (Cicchetti in Barnett, 1991).

Literatura

- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. in Wall, S. (1978). *Patterns of attachment. A psychological study of the Strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Carlson, E.A. (1998). A prospective longitudinal study of attachment disorganization / disorientation. *Child Development, 69*, 1107-1128.
- Cassidy, J. (1988). Child-mother attachment and the self in six-year-olds. *Child Development, 59*, 121-134.
- Cicchetti, D. in Barnett, D. (1991). Attachment organization in maltreated preschoolers. *Development and Psychopathology, 3*, 397-411.
- Crittenden, P.M. (1992). Quality of attachment in the preschool years. *Development and Psychopathology, 4*, 209-241.
- Cugmas, Z. (1998). *Bodi z menoj, mami. Razvoj otrokove navezanosti [Be with me, mum. Development of child's attachment]*. Ljubljana: Produktivnost, Center za psihodiagnostična sredstva.
- DeMulder, E.K. in Radke-Yarrow, M. (1991). Attachment with affectively ill and well mothers: Concurrent behavioral correlates. *Development and Psychopathology, 3*, 227-242.
- Dozier, M., Stovall, K.C., Albus, K.E. in Bates, B. (2001). Attachment for infants in foster care: The role of caregiver state of mind. *Child Development, 72*, 1467-1477.
- Greenberg, M.T., Speltz, M.L., DeKlyen, M. in Endriga, M.C. (1991). Attachment security in preschoolers with and without externalizing behavior problems: A replication. *Development and Psychopathology, 3*, 413-430.
- Hertsgaard, L., Gunnar, M., Erickson, M.F. in Nachmias, M. (1995). Adrenocortical responses to the Strange situation in infants with disorganized / disoriented attachment relationships. *Child Development, 66*, 1100-1106.
- Liotti, G. (1992). Disorganized / disoriented attachment in the etiology of the dissociative disorders. *Dissociation, 4*, 196-204.
- Lyons-Ruth, K., Alpern, L. in Repacholi, B. (1993). Disorganized infant attachment classification and maternal psychosocial problems as predictors of hostile-aggressive behavior in the preschool classroom. *Child Development, 64*, 572-585.
- Lyons-Ruth, K., Repacholi, B., McLeod, S. in Silva, E. (1991). Disorganized attachment behavior in infancy: Short-term stability, maternal and infant correlates and risk-related subtypes. *Development and Psychopathology, 3*, 377-396.
- Solomon, J., George, C. in De Jong, A. (1995). Children classified as controlling at age six: Evidence of disorganized representational strategies and aggression at home and at school. *Development and Psychopathology, 7*, 447-463.
- Speltz, M.L., Greenberg, M.T. in DeKlyen, M. (1990). Attachment in preschoolers with disruptive behavior: A comparison of clinic-referred and nonproblem children. *Development and Psychopathology, 2*, 31-46.

- Teti, D.M., Gelfand, D.M., Messinger, D.S. in Isabella, R. (1995). Maternal depression and the quality of early attachment: An examination of infants, preschoolers, and their mothers. *Developmental Psychology*, 31, 364-376.
- Van IJzendoorn, M.H., Goldberg, S., Kroonenberg, P.M. in Frenkel, O.J. (1992). The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: A meta-analysis of attachment in clinical samples. *Child Development*, 63, 840-858.